

Sociodemografski profili nositelja političkih stajališta u Hrvatskoj

Benjamin Čulig

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Sažetak

Tijekom lipnja 2004. godine provedeno je znanstveno istraživanje sociokulturnog identiteta stanovništva Hrvatske (N=1202). U radu iznosimo sociodemografske odrednice dobivenih struktura stajališta, odnosno sociodemografske profile dobivenih političkih stajališta.

Dobivenih pet struktura stajališta uzeli smo kao zavisne varijable latentnog tipa u jednostavnoj analizi varijance (ANOVA), u kojoj su klasifikatorske varijable bile: spol, obrazovanje, radni status, regija i stranačka preferencija.

Klerikalističkom etnocentrizmu sklonije su žene s nezavršenom ili završenom osmogodišnjom školom, pretežno domaćice ili umirovljenice koje žive u Slavoniji ili sjevernoj Hrvatskoj, a političke su im preferencije vezane prvenstveno uz HDZ. One su ujedno mnogo sklonije klerikalizmu negoli etnocentrizmu.

Tehnokratizam visoko vrednuju svi ispitanici, a relativno su mu najskloniji umirovljenici, potom oni nižeg obrazovanja te stanovnici Like, Pokuplja i Banovine.

Socijalizmu su sklonije žene iz sjeverne Hrvatske, Like, Pokuplja i Banovine koje politički češće simpatiziraju HSLS ili SDP.

Temeljne pretpostavke civilnog društva (egalitarizam, postojanje nevladinih organizacija, tolerancija i sl.) češće zastupaju žene s nezavršenom osmogodišnjom školom, samostalne privredne djelatnice, češće iz Like, Banovine i Pokuplja, potom iz Istre i Primorja te također iz Zagreba i Zagrebačke županije. Politički simpatiziraju sve stranke osim HSP-a.

Europeizmu su skloniji manje obrazovani, ali bolje stojeći samostalni privrednici i domaćice, koji nisu iz Zagreba i Zagrebačke županije.

Ključne riječi: politička stajališta u Hrvatskoj, sociodemografske determinante političkih stajališta, stajališni profili

1. UVOD

Kompozitni instrumenti namijenjeni mjerenju političkih stajališta primjenjuju se već gotovo cijelo stoljeće, pa ih se baš i ne može tretirati kao neku metodološku novinu. Promijeni li se, naime, politička stvarnost, to ne znači da će ova metodološka tehnologija funkcionirati imalo drugačije nego što je funkcionirala, primjerice, sredinom prošlog stoljeća. Problem uporabe takvih instrumenata nije prvenstveno vezan uz napredak metodologije, pa ni objektivnih promjena koje povijesno redefiniraju predmet izučavanja, već prije u elaboraciji i operacionalnom određenju onog što instrumentom hoćemo opisati i objasniti. Kompozitni instrumenti, naime, najčešće mjere one dimenzije koje se u njih konstrukcijom ugrade.¹

Onaj manje bitan problem vezan je vrlo često uz interpretaciju i javnu prezentaciju rezultata. Prosječan građanin, nevičan poimanju i uporabi metoda, a posebno statističkog načina opisivanja stvarnosti u pravilu od interpretacije uvijek traži mnogo više nego što se njom smije iskazati. Njemu je često manje bitno koje

¹ Postoje li, naime, u svijesti ispitanika stajališne strukture poput etnocentrizma, etatizma, klerikalizma i sl., sadržajno i metrijski kvalitetan instrument uvijek će ih faktorski ekstrahirati.

smo stajališne strukture u analizi dobili, ali zato mnogo bitnije koji su to i kakvih osobina pojedinci koji dobivene strukture zastupaju, koliko ih ima i jesu li oni neka prijetnja njemu i društvu.

Ostavimo li po strani prave razloge za ovakve upite, pa pokušamo na neke od njih odgovoriti suočit ćemo se s nizom poprilično ozbiljnih problema. Nešto uvjerljivije objašnjenje «pozadine» stajališnih struktura može se provesti jedino pod uvjetom da smo u samom istraživanju stajališta prikupili dovoljan broj relevantnih informacija o obilježjima koje su odista povezane s predmetom istraživanja. Uspijemo li u tome, analiza će nam razotkriti mrežu informacija koja će barem djelomično odgovoriti na neka od postavljenih pitanja. Dva su uvjeta koja za to moraju biti ispunjena: podaci moraju biti statistički i sadržajno smisleni. U ovom radu pokušat ćemo dati primjer jedne takve analize.

Rad koji prezentiramo temelji se na analizi strukture političkih stajališta (Čulig, 2004), te rezultatima istraživanja u sklopu teme «Sociokulturni identitet Hrvatske» provedenog u lipnju 2004. godine na reprezentativnom uzorku populacije Hrvatske (N=1202).

Svrha ovog rada jest povezati dobivene političke stajališne strukture s onim sociodemografskim obilježjima za koje smo pretpostavili da će na stajališnim strukturama dati statistički značajne razlike. Očekujemo da će se na temelju toga dobiti bolji uvid u sociodemografsku sliku «pozadine» političkih stajališta, odnosno svojevrzne «foto-robote» tipičnih zastupnika/protivnika istraživanjem ustanovljenih stajališnih struktura.

2. KONCEPTUALNE PRETPOSTAVKE

Za potrebe ovog rada iskoristit ćemo neke ranije postavljene konceptualne odrednice (Čulig 2004.) čiju ćemo elaboraciju dopuniti shodno dobivenim rezultatima i analizama.

Pod latentnim stajališnim strukturama smatrat ćemo stajališne konstrukte derivirane iz odgovarajućih političkih koncepata što ih faktorski generiraju interkorrelacije manifestnih varijabli na rezultatima dobivenim primjenom odgovarajućih skala stajališta.

Dobiveni rezultati ukazuju na postojanje pet statistički značajnih i konceptualno prepoznatljivih stajališnih struktura. Opišimo ukratko dobivene rezultate.

U konceptualnom dijelu istraživanja, shodno nekim prijašnjim radovima (Čulig, Uzelac, 1992, Čulig, 1995) pretpostavili smo da se prostor političkih stajališta može opisati pomoću šest, odnosno sedam političkih stajališnih struktura. Neke od njih dobivale su se redovito u istraživanjima provedenim na reprezentativnom uzorku studentske populacije Sveučilišta u Zagrebu kao i u nekim ranijim istraživanjima

vezanim uz socijalno-ekološke teme², pa smo pretpostavili da ćemo neke od njih dobiti i na populaciji stanovništva Hrvatske danas.

Riječ je o sljedećim političkim konceptima i/ili stajališnim strukturama: klerikalizam, rigidni etnocentrizam, socijalizam, tehnokratizam, mondijalizam, liberalizam i egalitarizam.

Iz objektivnih (aktualizacijskih) razloga smatrali smo da bi umjesto mondijalizma bilo primjerenije konstruirati novi stajališni sklop, utemeljen na sličnoj temeljnoj pretpostavci – Europa kao cjelina. Nazvali smo ga «europeizam» i u istraživanju ga doista i dobili. Poučeni nizom prethodnih istraživanja u kojima smo bezuspješno pokušali dobiti dimenziju liberalizma i njemu sličnih sklopova, odlučili smo se za novi stajališni konstrukt radno nazvan «temeljne pretpostavke civilnog društva», u kojem je sadržaj bio usmjeren prema osnovnim civilizacijskim tekovinama, politički artikuliranim demokratskim slobodama i ljudskim pravima, uključujući manjinska i etnička prava, pravo na različitost i slično.

Premda su dobiveni rezultati u velikoj mjeri verificirali postojanje spomenutih političkih stajališta, dio rezultata ipak treba detaljnije objasniti. Od navedenih se stajališnih struktura u finalnoj soluciji ekstrahiralo njih pet. Egalitarizam se, naime, «spojio» s pretpostavkama civilnog društva, a klerikalizam s dijelom rigidnog etnocentrizma. Rezimirat ćemo ukratko dobivene stajališne strukture.

Etnocentrički klerikalizam

Ova je dimenzija ekstrahirana iz dva stajališna sklopa. S jedne strane čine ju tvrdnje vezane uz klerikalizam, a s druge tvrdnje etnocentričke provenijencije. Na dobivenom faktoru zadržane su sve tvrdnje predviđene za mjerenje ove dimenzije, statistički izrazito koherentne i sadržajno plauzibilne. One čine okosnicu ovog faktora, a njihov sadržaj vrlo široko, ali precizno obuhvaća eksplicitne političke zahtjeve. Zastupnici ovog faktora prvenstveno smatraju da Crkva treba imati predstavnike u Saboru, a zakoni se po njima trebaju temeljiti na naučavanju Crkve. Oni također smatraju Crkvu jedinim istinskim moralnim autoritetom u Hrvatskoj, a društvo im se čini zdravijim ako ga vodi Crkva. Kako bi to društvo u nekim segmentima trebalo biti ustrojeno, govori «drugi dio» ovog faktorskog sklopa. Tu se, naime, iskazuju mišljenja o državi u kojoj Hrvati u svemu trebaju imati prednost, mješoviti se brakovi smatraju nepoželjnima, a parola «jedan narod u jednoj državi» uzima se kao misao vodilja hrvatske budućnosti. Na kraju, smisao tvrdnje po kojoj je «osjećaj pripadanja vlastitom narodu najljepši čovjekov osjećaj» postaje u najmanju ruku upitan ako se promatra kao sastavnica ovog stajališnog sklopa. Ipak, korektno je navesti i to da se čak i ispitanici s visokim rezultatom ne moraju nužno slagati s «oba dijela» - etnocentričkim i klerikalističkim – ovog faktora.

² U dva navrata (1989 i 1992.) ispitivani su sustavi vrijednosti, politička stajališta i socijalno-ekološke orijentacije na reprezentativnom uzorku populacije Hrvatske (N=2700). U tim istraživanjima su dobivena gotovo sva politička stajališta koja navodimo u daljnjem tekstu.

Tehnokratizam

Politički zahtjev prema kojem se smatra poželjnim da na sve važne političke funkcije budu izabrani znanstvenici i stručnjaci, temelj je političkog promišljanja ove stajališne strukture. Konzekventno, znanstvenicima i stručnjacima treba prepustiti sve važne društvene odluke. Zastupnici ovog stajališnog sklopa tome još pridružuju i zahtjev da se znanstvenicima omogući uvođenje reda u društvo te ideju da se državu organizira na znanstvenim načelima.

Podsjetimo se da ideja po kojoj društvo trebaju voditi stručnjaci i znanstvenici seže još u XIX. stoljeće. Premda u osnovi plauzibilna i za saint-simonovsko razdoblje možda i dobra osnova za reformu društva, ona se - krivo kontekstualizirana - može pokazati katastrofalno lošom, pa čak i kontradiktornom.³ Ne treba, naime, smetnuti s uma da je u svijesti prosječnog pojedinca slika o znanstveniku stereotipizirana i svodi se na osobu koja je poprilično «svemoguća» jer znanstvenu spoznaju uspijeva praktički primijeniti, a riječ «stručnjak» - prvenstveno kod nas - u kolokvijalnom je poimanju vezana uz prostor političkog odlučivanja. Zato smatramo da naziv ovog faktora treba uzeti s izvjesnom dozom opreza, jer - kako će rezultati pokazati, za to postoje opravdani razlozi.

Socijalizam

Treći dobiveni faktor utemeljen je na procjeni po kojoj je socijalizam najdemokracije društveno uređenje. Temeljne ideje kao što su pravednost, društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju i radničko samoupravljanje, svojevrsna su operacionalna okosnica ovog stajališnog sklopa, koji se ustvari i ne mora nužno karakterizirati kao socijalizam, jer su to zahtjevi koje iznosi mnogo ranije utemeljen radnički pokret. Ipak, ove tvrdnje su i svojevrsne političke parole koje su na ovim prostorima preko četrdeset godina bile «znak raspoznavanja» zastupnika i protivnika određenog društvenog uređenja, pa je s te strane naziv ovog faktora potpuno opravdan. Tim više što se u jednoj od tvrdnji koje saturiraju ovu dimenziju izriče ideja po kojoj je socijalizam u mnogočemu bolji od kapitalizma.

Temeljne pretpostavke civilnog društva

Tvrdnje koje saturiraju ovaj faktor isprva su bile namijenjene mjerenju nekih drugih struktura kao što su egalitarizam, liberalizam, multikulturalizam te pravo na različitost. Strukturu koju smo u analizi dobili ne bi bilo korektno imenovati samo jednom od navedenih «etiketa». Naime, redoslijed tema koje su na dobivenoj

³ Mogu li fizičar, lingvist, psihopatolog i drugi biti dobri političari - to doista ne ovisi o njihovim znanstvenim profilima, obrazovanju i znanstvenom usavršavanju, već o dobrom poznavanju područja politike i osobnom talentu za taj izrazito zahtjevan poziv.

stajališnoj strukturi dominantne jesu: tolerancija svih etničkih manjina, odnosno očuvanje njihove kulture, potom podrška i pomoć u radu nevladinih organizacija, kao i omogućavanje svih različitosti i podrška u njihovu izražavanju. S nešto manjom saturacijom pojavljuju se tvrdnje prema kojima je miješanje naroda poželjnije od ideje o jednom narodu u jednoj državi.

Stoga zaključujemo da zastupnici ovog faktora temelje svoja mišljenja na idejama tolerancije, multikulturalnosti, sociokulturne i političke alternative, te uz to poštuju različitost osobnih preferencija pri izboru stilova i načina života. Iz toga zaključujemo da je riječ o pojedincima koji nisu skloni netrpeljivosti i društvu koje ne poštuje osnovne civilizacijske pretpostavke i norme, što znači da preferiraju vrednote civilnog društva.

Europeizam

Europa kao jedinstvena cjelina bez država i granica temeljni je politički zahtjev na kojem počiva posljednja od dobivenih stajališnih struktura. Uz to se pojavljuje i svojevrsno objašnjenje: europske države mogu svoje interese zaštititi jedino u ujedinjenoj Europi, a dodatni je razlog ostvarenje istinskog mira u Europi.

Na prvi pogled sličan mondijalizmu, ovaj se faktor ipak po nečemu bitno razlikuje. Dok je kod mondijalizma riječ o načelnom rješenju pitanja politički jedinstvenog u obliku političkog entiteta bez država i granica, na čelu sa svjetskom vladom i jedinstvenim političkim kriterijima, u europeizmu ti su zahtjevi mnogo sličniji ideji konfederacije.

Ipak, sklonost/nesklonost ovom faktoru po našem bi mišljenju prvenstveno trebalo pripisati aktualnoj političkoj i ekonomskoj situaciji u Hrvatskoj gdje dio stanovništva vidi pretpostavke za mir i ekonomski prosperitet na prostorima bivše Jugoslavije jedino ako Hrvatska pristupi većoj političkoj cjelini, za koju se vjeruje da će takve ciljeve realizirati. Naravno, moguće je da zastupnici ovog faktora razmišljaju politički i nešto «zrelije», te da za njih ujedinjena Europa predstavlja politički entitet koji štiti interne političke interese u svijetu unatoč sve izraženijem globalizacijskom trendu, kao što je moguće da je riječ o «međukoraku» prema stvarnoj svjetskoj globalizaciji, čijem se ostvarenju pridaje pozitivan predznak.

U svakom slučaju riječ je o partikularnom stajališnom sklopu koji se baš i ne može objasniti bez dodatnih informacija, pa je kao takav idealan za provjeru temeljne ideje ovog rada koju možemo shvatiti kao sociodemografsko oslikavanje pojedine stajališne strukture.

Naime, u svakom se sociološkom istraživanju nužno propituju različite karakteristike ispitanika s ciljem dobivanja jasnije slike predmeta istraživanja. Na prvome mjestu tu su sociodemografske i sociokulturne karakteristike koje se odabiru u skladu s pretpostavkama istraživanja. Budući da je naša tema dio istraživačkog korpusa sociokulturnog identiteta, ove su karakteristike nezaobilazan

dio slike o istraživanoj populaciji.

U ovom nas radu prvenstveno zanimaju one sociodemografske karakteristike ispitanika koje nam mogu ocrtati profile zastupnika/protivnika pojedinih političkih stajališnih struktura. Zbog toga smo našu analizu usmjerili na povezivanje dobivenih stajališnih struktura sa sljedećim karakteristikama: spol, stupanj obrazovanja, radni status, regionalna pripadnost i simpatiziranje političkih stranaka. Osim navedenih karakteristika, u interpretaciji ćemo se osvrnuti na već dobivene rezultate na stajališnim strukturama, vezane uz dob ispitanika, samoprocjenu imovinskog statusa, veličinu mjesta boravka i stupanj religijskog uvjerenja.

Naposljetku: premda bi u istraživanjima ovakvog tipa bilo izrazito važno uzeti u obzir nacionalnu i religijsku pripadnost, ove smo varijable isključili iz analize iz jednostavnog razloga što je u uzorku bilo 95% Hrvata, odnosno 91% rimokatolika.

3. INTERPRETACIJA REZULTATA

Političke stajališne strukture koje se spominju u konceptualnom dijelu za potrebe ovog rada shvatili smo kao latentne varijable na kojima ispitanici postižu faktorske bodove. U ovom dijelu analize zanimat će nas razlikuju li se prosjeci distribucija faktorskih bodova ispitanika ako se rezultati ispitanika na faktoru «razbiju» na skupine koje se dobiju odgovarajućom nominalnom klasifikacijom. U tom smislu postojanje statistički značajnih razlika provjeravali smo redom na svim dobivenim latentnim varijablama prostora političkih stajališta.

Od statističkih procedura, koje se primjenjuju u ovakvim slučajevima, odlučili smo se za najjednostavniju - ANOVA-u⁴. Razlike smo provjeravali na razini rizika .05. Statističku značajnost razlika među skupinama testirali smo odgovarajućim testovima multiple komparacije i to Bonferronijevim testom u slučaju homogenih varijanci, odnosno Tamhaneovim T2 testom u slučaju nehomogenih varijanci.

Napomenimo na kraju da smo za potrebe interpretacije razlika među skupinama smatrali umjesnijim i transparentnijim umjesto distribucija faktorskih bodova navesti distribucije čestica koje su saturirale pojedini faktor. Zato na početku navodimo tablicu postotaka odgovora ispitanika na pojedine tvrdnje, te prosječnu vrijednost kao svojevrsnu orijentaciju i temelj usporedbe prosjeka skupina na faktorima. Ovu tablicu nećemo posebno objašnjavati, već ćemo se na nju pozvati tamo gdje se za to ukaže potreba.

⁴ Napominjemo da bi u ovom slučaju bilo uputno primijeniti neku od multivarijatnih tehnika, kao što je, primjerice, MANOVA, zbog moguće interakcije potklasa različitih varijabli na višem redu općenitosti. Za jednostavniju analizu odlučili smo se zbog transparentnosti ANOVA-e, a moguće interakcije na prvom redu provjeravali smo kontingencijski.

Tablica 1. Postoci odgovora ispitanika i prosječne vrijednosti (\bar{x}) čestica instrumenta

Čestice instrumenta za mjerenje političkih stajališta	UOPĆE SE NE SLAŽEM	NE SLAŽEM SE	NE ZNAM, NISAM SIGURAN	SLAŽEM SE	U POTPUNOSTI SE SLAŽEM	\bar{x}
V1 Jedino znanstvenici i stručnjaci mogu uvesti red u društvo.	7,9	14,2	15,1	40,3	22,4	3.55
V2 Europa treba biti jedinstvena cjelina, bez država i granica.	11,1	23,6	21,3	31,6	12,4	3.11
V3 Najljepši čovjekov osjećaj jest osjećaj pripadanja vlastitom narodu.	2,8	12,2	12,2	38,0	34,8	3.90
V4 Katolička crkva je jedini istinski moralni autoritet u ovoj zemlji.	10,4	24,0	14,2	32,4	18,9	3.26
V5 Društveno vlasništvo je najpravedniji oblik vlasništva nad sredstvima za proizvodnju.	10,4	25,7	21,1	30,6	12,0	3.08
V6 U Hrvatskoj treba svakome omogućiti da potpuno slobodno izrazi svoju različitost.	1,5	6,1	10,8	42,0	39,3	4.12
V7 Državu treba organizirati na znanstvenim načelima.	3,1	12,0	18,7	40,8	25,4	3.73
V8 U Europi će zavladati istinski mir tek kad sve europske zemlje uđu u Europsku uniju.	15,3	29,6	22,2	23,9	9,0	2.82
V9 U hrvatskoj državi, Hrvati u svemu trebaju imati prednost.	13,2	23,5	12,1	32,4	18,7	3.20
V10 Kad bi Crkva imala veći politički utjecaj, društvo bi bilo mnogo zdravije.	17,7	24,6	17,5	27,7	12,5	2.93
V11 Socijalizam je najdemokratskije društveno uređenje.	21,7	31,5	24,3	17,3	4,7	2.51
V12 Sve životne stilove treba uvažavati, čak i kad su većini neprihvatljivi.	6,5	25,6	16,5	31,6	19,8	3.33
V13 Na svim važnim političkim funkcijama trebali bi biti vrhunski znanstvenici i stručnjaci.	3,9	12,8	12,0	38,2	32,7	3.83
V14 Potpuno očuvanje državne suverenosti za Hrvatsku je manje važno od onoga što dobiva članstvom u Europskoj uniji.	20,2	28,7	21,6	23,3	6,1	2.66
V15 "Jedan narod u jednoj državi" treba biti program hrvatske budućnosti.	24,4	29,4	13,3	21,2	11,7	2.66
V16 Crkva treba imati predstavnike u Saboru.	20,4	20,5	13,9	28,8	16,0	3.00
V17 Socijalizam je po mnogo čemu bolji od kapitalizma.	18,5	25,7	24,0	23,0	8,0	2.76
V18 Država bi trebala mnogo više pomagati rad nevladinih organizacija i drugih udruga građana.	1,2	11,5	15,7	43,6	27,9	3.85
V19 Sve važne društvene odluke treba prepustiti stručnjacima.	3,8	13,4	9,2	40,6	32,7	3.85
V20 Europske države mogu zaštititi svoje ekonomske i političke interese jedino u ujedinjenoj Europi.	9,7	24,4	28,0	27,9	9,8	3.04
V21 Što manje mješovitih brakova u ovoj zemlji, to bolje.	20,3	24,0	16,2	26,0	13,5	2.88
V22 Zakoni bi se trebali temeljiti na naučavanju Crkve.	20,4	26,4	18,1	24,7	10,0	2.77
V23 Bilo bi najbolje da tvornicama upravljaju radnici.	8,9	21,7	18,0	32,2	19,1	3.31
V24 Hrvatska država treba pomagati očuvanje kulture i običaja svih etničkih manjina u Hrvatskoj.	1,4	5,8	14,8	47,1	30,9	4.00

3.1. Spol

Tablica 2. Prosječni faktorski bodovi političkih stajališta po spolu

Spol	N=1202	PK1 Etnocentrički klerikalizam (F=28.16**)	PK2: Tehnokrati- zam	PK3: Socijalizam (F=4.43*)	PK4: Temeljne pretpostavke civilnog društva (F=22.85**)	PK5: Europeizam
Muški	578	-.152	.001	-.06	-.142	-.001
Ženski	625	.141*	-.001	.06*	.132*	.001

U Tablici 2. nalaze se prosječni faktorski bodovi ispitanika s obzirom na njihov spol, iskazani na svih pet dimenzija prostora političkih stajališta. Osim toga, u tablicu smo unijeli veličinu skupine i zvjezdicom smo označili skupinu čiji je prosjek signifikantno veći. Kao što vidimo, na tri stajališne strukture postoji statistički značajna razlika po spolu i to u dva na razini rizika $p < .01$ i jednom na razini rizika $p < .05$ ⁵. U sva tri slučaja žene imaju statistički značajno viši rezultat od muškaraca, pa zaključujemo da su žene u pravilu sklonije etnocentričkom klerikalizmu⁶, socijalizmu, odnosno temeljnim pretpostavkama civilnog društva. Budući da su sadržaji ovih dimenzija i statistički i konceptualno nesumjerljivi, smatramo da u ženskom dijelu uzorka postoje još neki kriteriji po kojima se politička preferencija manifestira, pa je prije daljnje analize preuranjeno donositi zaključak o ovoj temi.

Spomenimo još da smo u prethodno navedenom radu (Čulig, 2004) dobili da je etnocentričkom klerikalizmu statistički značajno skloni starije stanovništvo.

3.2. Stupanj obrazovanja

Na svim političkim stajalištima uz iznimku faktora socijalizma utvrđene su statistički značajne razlike, što znači da je varijabla "stupanj obrazovanja" dobar tumač prihvaćanja/odbacivanja pojedinih političkih uvjerenja. Tako primjerice, ne treba posebno objašnjavati da su etnocentričkom klerikalizmu statistički značajno skloniji ispitanici s nezavršenom osnovnom školom, potom oni sa završenom osmogodišnjom školom, te ispitanici s obrtničkom školom. U odnosu na njih,

⁵ U tablicama smo s * označili razinu značajnosti $p < .05$, a s** $p < .01$. Budući da razlike testiramo na razini rizika .05, ove oznake samo su «tehničke» prirode i, dakako, ne znače «višu» odnosno «nižu» značajnost.

⁶ Uvidom u kontingencijske tablice nastale ukrštanjem spola i tvrdnji koje su saturirale ovaj faktor (Čulig, 2004) može se zaključiti da ženski dio populacije češće od muškaraca prihvaća klerikalističke tvrdnje, dok su muškarci viši na etnocentričkim tvrdnjama, tako da ovu konstataciju treba uzeti s oprezom.

najmanje su skloni etnocentričkom klerikalizmu ispitanici čije obrazovanje seže od više škole do doktorata znanosti. Nešto su manje neskloni (ali još uvijek neskloni) etnocentričkom klerikalizmu ispitanici sa završenom srednjom školom. Budući da smo u prethodno interpretiranoj regresijskoj analizi dobili statistički značajno razliku po stupnju obrazovanja kao prediktoru, zaključujemo: što je niži stupanj obrazovanja, veća je sklonost etnocentričkom klerikalizmu. Napominjemo još i to, da je među ispodprosječnim ispitanicima na faktoru etnocentričkog klerikalizma dvije trećine onih koji nemaju srednjoškolsko obrazovanje.

Tablica 3. Prosječni faktorski bodovi političkih stajališta po stupnju obrazovanja

Stupanj obrazovanja		N=1202	PK1 Etnocentrički klerikalizam (F=33.76**)	PK2: Tehnokrati- zam (F=10.01**)	PK3: Socijalizam	PK4: Temeljne pretpostavke civilnog društva (F=12.52**)	PK5: Europeizam (F=7.62**)
1	Nezavršena OŠ	213	.483	.309	.002	.428	-.314
2	Završena OŠ	282	.169	.119	.085	-.137	-.166
3	Zanat	353	-.008	-.114	.021	-.079	.054
4	Srednja škola	201	-.339	-.185	-.085	-.075	-.007
5	Viša, fakultet, mr. i dr.	155	-.515	-.143	-.093	-.062	.016
Signifikantne razlike u prosjecima skupina uz p<.05			1>2,3,4,5 2>4,5 3>4,5	1>3,4,5 2>3,4,5		1>2,3,4,5	1<2,3,4,5

Naizgled začuđujuće rezultate dobili smo na faktoru tehnokratizma. Na tom faktoru najviši rezultat imaju ispitanici s najnižim stupnjem obrazovanja. Sljedeći po rangu su ispitanici sa završenom osnovnom školom, dok su svi ostali ispitanici ispod prosjeka distribucije faktorskih bodova, među kojima «prednjače» oni sa srednjom školom. Na prvi pogled izgleda da će ovaj faktor biti teško objasniti, pa nije na odmet još jednom “zaviriti” u njegov sadržaj. Zaključujemo da se rezultat na ovom faktoru može objasniti u kontekstu distribucije frekvencija tvrdnji koje visoko saturiraju ovaj faktor (V1,7,13,19 u Tablici 1.). Naime, za razliku od većine preostalih tvrdnji instrumenta za mjerenje političkih stajališta, prosječne vrijednosti na tehnokratskim tvrdnjama kreću se između 3.50 i 3.90, što znači da su im

distribucije pozitivno asimetrične i da velika većina ispitanika ima pozitivan odnos spram tehnokratizma. U tom kontekstu postaje razumljivo značenje negativnog predznaka prosjeka faktorskih bodova. To, naime, znači ispodprosječni stupanj prihvaćanja, a ne odbacivanje sadržaja ovog faktora. Dakle, tehnokratizam najopreznije (najmanje euforično) procjenjuju oni s obrazovanjem od srednje škole pa naviše, dok su mu najskloniji oni s 8 i manje razreda osnovne škole. U tom smislu treba tumačiti i rezultate u Tablici 3. gdje je najviše statistički značajnih razlika dobiveno između završene odnosno nezavršene osmogodišnje škole s jedne strane, i svih ostalih skupina s druge. Napomenimo još da se otprilike 10% studenata potpuno slaže s tvrdnjama tehnokratizma, dok samostalnih poljoprivrednika i umirovljenika na tom dijelu procjene ima trostruko više, što dodatno potvrđuje navedenu procjenu.

Na faktoru socijalizam nije dobivena statistički značajna razlika, što znači da se ovaj stajališni sklop podjednako prihvaćaju/odbacuju ispitanici svih obrazovnih stupnjeva.

Na faktoru «Temeljne pretpostavke civilnog društva» situacija je slična kao i na tehnokratizmu, s time da se jedino ispitanici s nezavršenom osnovnom školom koji imaju najviši prosjek na faktoru, statistički razlikuju od svih preostalih skupina. To nas samo za trenutak dovodi u nedoumicu. Pogledamo li ponovno distribucije frekvencija varijabli koje saturiraju ovaj faktor, vidjet ćemo da je njihov prosjek još i viši od tvrdnji tehnokratizma i to blizu 4.0. To naprosto znači da većina ispitanika visoko vrednuje demokraciju u političkom odlučivanju, ljudska prava i slobode kao i suvremene političke institucije nevladinog tipa. Dakle, nije riječ o tome da je politička osviještenost obrnuto proporcionalna stupnju obrazovanja, već da su u kontekstu prihvaćanja obrazovaniji ispitanici nešto suzdržaniji.

Na posljednjem faktoru nazvanom «europaizam» situacija je upravo obrnuta od prethodnog slučaja tako da statistički značajne razlike postoje jedino između onih sa nezavršenom osnovnom školom i svih ostalih skupina, pri čemu su u ovom slučaju navedeni ispitanici najmanje skloni sadržaju faktora «europaizam» što se ustvari uklapa u sliku dobivenu prethodnom interpretacijom. Naime, politički gledano – barem na deklarativnoj razini – EU se zalaže za tekovine civilnog društva, pa nesklonost ideji europaizma treba značiti i nesklonost idejama civilnog društva. Budući da to ovdje nije slučaj, zaključujemo da ispitanici s nezavršenom osnovnom školom priključenje Hrvatske Europskoj uniji doživljavaju problematičnim procesom, vjerojatno velikom nepoznanicom te samim time i možebitnim otvaranjem niza problema koji uz već postojeće mogu samo pogoršati njihov položaj u društvu jer se iz podataka istraživanja može zaključiti⁷ da su niže obrazovani ujedno i najsiromašniji dio stanovništva.

⁷ Dvije trećine ispitanika s nezavršenom osmogodišnjom školom svoj materijalni status procjenjuje kao puno lošiji ili nešto lošiji od većine drugih.

3.3. Radni status

Kao što vidimo iz Tablice 4., četiri su dimenzije prostora političkih stajališta statistički značajno različite s obzirom na radni status ispitanika.

Tablica 4. Prosječni faktorski bodovi političkih stajališta po radnom statusu

Radni status		N=108 2	PK1 Etnocentrički klerikalizam (F=17.49**)	PK2: Tehnokrati- zam (F=8.73**)	PK3: Socijalizam (F=2.29*)	PK4: Temeljne pretpostavke civilnog društva (F=4.47**)	PK5: Europe- izam
U radnom odnosu	437	-.239	-.169	-.096	.025	.010	
Samostalna privredna djelatnost	44	-.230	.034	.268	-.416	.170	
Samostalni poljo- privrednik	36	-.293	.461	.012	-.327	.095	
Domaćica	134	.364	.028	.060	-.121	.150	
Učenik, student	49	-.286	-.351	-.171	-.126	.076	
Umirovlje- nik	382	.282	.206	.075	.141	-.106	
Signifikantne razlike u prosjecima skupina uz p<.05			1<4,6, 2<4,6 3<4, 4>5, 5<6	1<3,6 3>4,5 5<6		2<6	

Najviši rezultat na faktoru "etnocentrički klerikalizam" postižu domaćice, pa i umirovljenici koji u usporedbi s gotovo svim ostalim skupinama pokazuju statistički značajne razlike dok između tih dviju skupina nije ustanovljena statistički značajna razlika.

Već smo pri analizi varijable «stupanj obrazovanja» objasnili (Tablica 1.) odakle niži rezultat onih s višim obrazovanjem na faktoru "tehnokratizma". Najniži prosjek na njemu imaju studenti, a najviši samostalni poljoprivrednici te umirovljenici. Nije riječ o tome da su studenti neskloni znanstvenicima i stručnjacima, a

samostalni poljoprivrednici skloni, već su obje skupine sklone tehnokratizmu, pri čemu su studenti, analogno prethodnoj analizi, nešto «oprezniji» u procjeni⁸.

Studenti su manje skloni faktoru "socijalizam" u usporedbi s ispitanicima iz kategorije samostalne privredne djelatnosti. Između ostalih skupina razlike nisu ustanovljene. Napomenimo još i to da je ovom faktoru najmanje sklon najmlađi dio «radne» populacije (studenti), što bi se moglo povezati sa činjenicom da su oni u posljednjih petnaestak godina prošli bitno različitu sekundarnu socijalizaciju od starijeg stanovništva, ali se to treba pripisati i nekim drugim karakteristikama, primjerice objektivnom socijalnom položaju i životnom iskustvu starijeg stanovništva, pa i eventualnim svjetonazorskim generacijskim razlikama.

Posljednja statistički značajna razlika ustanovljena na faktoru «temeljne pretpostavke civilnog društva, kako vidimo iz Tablice 4., treba se isključivo pripisati činjenici da su umirovljenici u nešto većoj mjeri od samostalnih privrednih djelatnika skloni sadržaju ovog faktora.

3.4. Regionalna pripadnost

Iz Tablice 5. jasno je uočljiva sljedeća podvojenost: s jedne su strane - u području neprihvatanja klerikalizma - stanovnici Like, Pokuplja i Banovine, odnosno Istre, Primorja i Gorskog kotara. U području prihvaćanja klerikalizma najviši su stanovnici sjeverne Hrvatske te potom Slavonije. Ostali ispitanici su negdje u sredini ovoga kontinuuma, a razlike su tolike da se primjerice sjeverna Hrvatska razlikuje od svih regija osim Slavonije koja se pak razlikuje jedino od dvije regije na nižem dijelu etnocentričko-klerikalističkog kontinuuma.

Dok se prethodni faktor može dobrim dijelom objasniti sociodemografskom strukturom (starost, zanimanje, stupanj obrazovanja i sl.), to se ne može reći i za faktor tehnokratizma ako rezultate na njemu ne povežemo s prethodnim konstatacijama. Na tom su faktoru, naime, najviši stanovnici Like, Pokuplja i Banovine, a najniži stanovnici Istre, Primorja i Gorskog kotara te potom Dalmacije. Uzevši u obzir da su ustvari gotovo svi ispitanici skloni ovom faktoru, možemo zaključiti da stručnjake «zazivaju» oni kojima najviše nedostaju, a to su ratom poharana i povijesno-gospodarski gledano manje razvijena područja.

⁸ Pogledamo li odgovore studenata na ponuđene tvrdnje vezane uz tehnokratizam, vidjet ćemo da je otprilike trećina njih skeptična prema ulozi stručnjaka u društvu, ali da ih je između 40-50% također sklono pridavanju važnosti stručnjacima kada je u pitanju društveni boljitak.

Tablica 5. Prosječni faktorski bodovi političkih stajališta po regijama

Regije		N=1202	PK1 Etnocentrički klerikalizam (F=18.95**)	PK2: Tehnokrati- zam (F=16.42**)	PK3: Socijalizam (F=15.18**)	PK4: Temeljne pretpostavke civilnog društva (F=14.05**)	PK5: Europeizam (F=9.06**)
1	Zagreb i Zagrebačka županija	241	.05	-.029	-.152	.116	-.332
2	Sjeverna Hrvatska	254	.306	-.086	.248	-.080	.083
3	Slavonija	258	.158	.057	-.383	-.032	.191
4	Lika, Pokuplje, Banovina	132	-.489	.656	.219	.442	-.157
5	Istra, Primorje i Gorski kotar	113	-.466	-.282	.103	.196	.101
6	Dalmacija	204	-.065	-.200	.155	-.391	.093
Signifikantne razlike u prosjecima skupina uz p<.05			1>4,5 2>1,4,5,6 3>4,5, 6>4,5	4>1,2,3,5,6	3<2,4,5,6 1<2,4,6	6<1,2,3,4,5 4>1,2,3	1<2,3,5,6

Sljedeći faktor – socijalizam, daje pomalo neočekivane rezultate zbog nekoliko razloga. Dok bi se najniži rezultat Slavonije mogao barem donekle objasniti posljedicama rata i aktualno političkom situacijom, nizak rezultat Zagreba i Zagrebačke županije, dakle manji stupanj slaganja sa socijalizmom baš i ne bi, barem kad se uzme u obzir da je struktura vlasti u ovoj regiji ipak bila bliža lijevoj političkoj opciji. Na drugoj pak strani, Dalmacija, čiji je prosjek na faktoru pozitivan, u ovom je kontekstu očito malo preširoko definirana regija jer su neki dijelovi Dalmacije ipak skloniji desnoj orijentaciji, pa bi bilo čudno da su skloni faktoru koji smo nazvali "socijalizam"⁹. Napomenimo još da najviši rezultat na navedenom faktoru ima sjeverna Hrvatska te potom Lika, Pokuplje i Banovina¹⁰. Istra, Primorje i

⁹ Pogledamo li rezultate ovog faktora po županijama, vidjet ćemo da ova tvrdnja stoji za otprilike polovicu županija koje sačinjavaju ovu regiju.

¹⁰ Kao i u prethodnom slučaju, polovica županija obje navedene regije ima niži prosjek na ovom faktoru.

Gorski kotar imaju nešto niži rezultat nego što bi se to moglo očekivati, što je također moguća posljedica izostavljanja analize po regijama¹¹.

Na faktoru "temeljne pretpostavke civilnog društva" kako vidimo iz Tablice 5. najviši rezultat imaju stanovnici Like, Pokuplja i Banovine. Osim njih, u području visokih faktorskih prosjeka su još Istra, Primorje i Gorski kotar te Zagreb i Zagrebačka županija. Na drugom kraju kontinuuma ovog faktora stanovnici su Dalmacije¹². Uvid u statističku značajnost razlika pokazuje da se Dalmacija razlikuje doslovce od svih preostalih regija. Od ostalih regija Lika, Pokuplje i Banovina ne razlikuje se jedino od Istre, Primorja i Gorskog kotara dok ostale razlike nisu značajne.

Dobivene razlike mogu se barem jednim dijelom objasniti na sličan način kao i faktor tehnokratizma. Naime, iz Tablice 1. vidljivo je da su distribucije varijabli koje čine ovaj faktor desno asimetrične (V6,18, 24 imaju prosjek oko 4.00), što znači da ispitanici najviše prihvaćaju sadržaj ovog faktora, pa i nizak prosjek faktorskih bodova znači prihvaćanje. Dakle, stanovništvo Dalmacije u nešto manjoj mjeri od ostalih regija prihvaća tekovine civilnog društva. No, dalmatinska regija preširoka je i prerasnolika da bi ovaj rezultat mogli pobliže objasniti.

Posljednji od faktora daje nam ponovno teže objašnjiv rezultat. Europeizmu su naime, najskloniji Slavonci, potom stanovnici Istre, Primorja i Gorskog kotara, a najneskloniji stanovnici Zagreba i Zagrebačke županije. Uvid u distribucije frekvencija varijabli s najvišim saturacijama na ovom faktoru pokazuje da se ne više od četvrtine stanovnika Zagreba i Zagrebačke županije nalazi u području slaganja, a da je između 35% i 51% ispitanika u području neslaganja. Distribucije odgovora ispitanika ostalih regija sukladne su postignutim prosjecima faktorskih bodova. Moglo bi se zaključiti da je tek četvrtina stanovnika Zagreba i Zagrebačke županije sklona europeizmu, točnije rečeno, onim sadržajima koje smo tako nazvali što bi se možda moglo pripisati osviještenosti za moguće probleme koje bi mogle snaći upravo razvijene regije. Za razliku od toga, manje razvijene regije možda čak u svojevrsnom "socijalnom očaju" euforično očekuju bilo kakav boljitak, pa su stoga sklone svemu što barem otvara mogućnost za neke promjene. Napomenimo još da je Zagrebačka županija jedina koja i sa svim ostalim regijama pokazuje statistički značajnu razliku.

¹¹ Detaljan uvid u rezultate na razini županija kojeg ovdje ne iznosimo pokazao bi, naime, da je sklonost ovom faktoru poprilično sukladna s rezultatima prošlogodišnjih izbora. Naši rezultati, dakako, samo su indirektno s time povezani, pa ovu argumentaciju ne treba shvatiti kao dokaz za njihovu korektnost jer nam to naprosto nije bilo u fokusu interesa.

¹² Detaljniji uvid u distribucije rezultata po županijama pokazuje da tom rezultatu najviše pridonosi upravo Splitska županija.

3. 5. Simpatiziranje političkih stranaka

Posljednjom analizom varijance ustanovljene su statistički značajne razlike na četiri latentne dimenzije prostora političkih stajališta.

Tablica 6. Prosječni faktorski bodovi političkih stajališta po preferenciji političkih stranaka

Političke stranke	N=966	PK1 Etnocentrički klerikalizam (F=19.01**)	PK2: Tehnokratizam (F=3.57**)	PK3: Socijalizam (F=2.74*)	PK4: Temeljne pretpostavke civilnog društva (F=2.49*)	PK5: Europeizam
1 HDZ	443	.281	.073	-.055	-.049	-.027
2 HNS	67	-.651	-.189	.055	-.127	.089
3 HSLs	30	-.001	-.351	.458	.122	.173
4 HSP	56	.001	-.185	-.342	-.486	.099
5 HSS	87	-.374	.236	-.006	-.001	-.100
6 SDP	151	-.443	.194	.112	.045	-.022
7 NIJEDNA	132	-.003	-.119	-.069	.082	.119
Signifikantne razlike u prosjecima skupina uz p<.05		1>2,5,6 2<4,7;4>6; 6<7		3>4	3>4; 4<6,7	

Za prvi od faktora na kojem je konstatirana statistički značajna razlika – etnocentrički klerikalizam – možemo reći da su dobiveni rezultati očekivani. Najviši prosjek faktorskih bodova, dakle najviši stupanj sukladnosti s klerikalizmom pokazuju simpatizeri HDZ-a. Simpatizeri ove stranke statistički se značajno razlikuju od simpatizera sljedećih triju stranaka: HNS-a, SDP-a i HSS-a. Simpatizeri tih triju stranaka tim su redom neskloni klerikalizmu. Od ostalih razlika spomenut ćemo još i razliku simpatizera HNS-a i SDP-a prema HSP-u, te prema onima koji ne simpatiziraju nijednu stranku. Zaključit ćemo da je za simpatiziranje političkih stranaka, odnosno njihovih programa, stajalište prema klerikalizmu svojevrsna politička «differentia specifica», znak raspoznavanja, pa čak i politički stereotip. Naime, mnogo je lakše zamisliti njihov politički konsenzus na većini drugih političkih pitanja, negoli na odnosu spram klerikalizma i potencijalnog (stvarnog) etnocentrizma.

Na faktoru tehnokratizma jedina razlika dobivena je između HSS-a koji ima najviši prosjek faktorskih bodova i HSLs-a s najnižim prosjekom.

Sukladno logici ideoloških premisa, koje se kao i u slučaju klerikalizma stereotipno vezuju uz odgovarajuće stranke i povijesno naslijeđe, na faktoru socijalizma

mogle su se očekivati statistički značajne razlike u odnosu na stranačku preferenciju. To se donekle i dogodilo, ali ne baš sasvim prema uvriježenom stereotipu. Najniži rezultat na ovom faktoru postižu simpatizeri HSP-a. Simpatizeri SDP-a, doduše, jesu na drugom kraju kontinuuma ovog faktora, ali niti imaju najviši prosjek, niti se od HSP-ovih pristalica statistički značajno razlikuju. Umjesto njih tu poziciju i ulogu uzimaju simpatizeri HSLS-a, koji se ustvari jedini statistički značajno razlikuju od HSP-a te također i od HDZ-a. Ostale razlike nisu statistički značajne.

Simpatizeri HSP-a imaju daleko najnižu poziciju i na faktoru nazvanom «Temeljne pretpostavke civilnog društva». Ne samo da je njihov prosjek najniži, nego se oni jedini statistički značajno razlikuju od simpatizera čak triju stranaka. Najveća je razlika prema simpatizerima HSLS-a, potom prema onima koji ne simpatiziraju nijednu stranku te na kraju prema simpatizerima SDP-a. Uzmemo li u obzir da sadržaj ovog faktora saturiraju tvrdnje koje se zalažu za jednak tretman svih etničkih skupina, zatim za podršku i financijsku pomoć nevladinim organizacijama, te slobodu u izražavanju različitosti, postaje jasnije zašto se baš simpatizeri HSP-a protive ovim sadržajima. Dodajmo još na kraju da su oni nešto skloniji od ostalih tvrdnjama etnocentričke provenijencije, kao što su, primjerice, one o «jednom narodu u jednoj državi» te one koja apelira na «što manjem broju mješovitih brakova».¹³

4. ZAKLJUČAK

U provedenu analizu uključili smo pet stajališnih latentnih dimenzija i pet sociodemografskih odrednica s ciljem jasnijeg definiranja sociodemografskih, odnosno sociokulturnih profila zastupnika pojedinih stajališnih struktura. Analizirane su sljedeće stajališne strukture: etnocentrički klerikalizam, tehnokratizam, socijalizam, temeljne pretpostavke civilnog društva, odnosno europeizam. U već spomenutom radu (Čulig, 2004.) regresijskom je analizom tek marginalno opisan profil potencijalnih zastupnika/protivnika dobivenih stajališnih struktura. Stoga smo ovdje proveli novu analizu utemeljenu na pet sociodemografskih obilježja. Jednostavna analiza varijance pokazala se dobrim modelom za tumačenje sociodemografskih profila stajališnih struktura. Rezimirajmo prvo dobivene rezultate po «količini protumačenosti».

Na većini latentnih dimenzija prostora političkih stajališta pronađene su statistički značajne razlike, i to na većini sociodemografskih obilježja. Tako su, primjerice, «etnocentrički klerikalizam», kao i «temeljne pretpostavke civilnog društva» objašnjene sa svih pet karakteristika. «Tehnokratizam» i «socijalizam» protumačeni su sa četiri varijable, a «europeizam» samo sa dvije varijable. Gledano sa stajališta pojedinih varijabli, najviše je statistički značajnih razlika dobiveno na regiji i to na svih pet stajališnih struktura dok su na ostalima dobivene razlike na

¹³ Taj postotak iznosi između 20% i 35%.

četiri latentne dimenzije, a jedina iznimka je spol koji je proizveo tri statistički značajne razlike. Rezimirajmo još razlike dobivene na pojedinim dimenzijama.

Etnocentrički klerikalizam odlikuje sljedeći sociodemografski profil: riječ je o ispitanicima ženskog spola, nižeg obrazovanja, u većini slučajeva iz kategorija umirovljenika, odnosno domaćica. Porijeklom su najčešće iz Slavonije, pa i sjeverne Hrvatske a njihova je politička naklonost okrenuta HDZ-u. S druge strane gledano, izrazitije su neskloni etnocentričkom klerikalizmu oni najvišeg obrazovanja, po političkom uvjerenju simpatizeri prvenstveno HNS te potom SDP i HSS. Riječ je o stanovništvu koje je domicilno iz Like, Pokuplja i Banovine te Istre, Primorja i Gorskog kotara.

Tehnokratizmu su jednako skloni muškarci i žene, te također ispitanici za koje politička preferencija nije diskriminativna karakteristika. To što ih razlikuje jest završena škola i to - kako smo već prije konstatirali - tehnokratizmu su skloniji oni s osam i manje razreda škole. Tehnokratizmu su također skloniji samostalni poljoprivrednici i umirovljenici negoli oni u radnom odnosu. Nešto su skloniji od ostalih stanovnici Like, Pokuplja i Banovine. Niži stupanj sklonosti ovoj stajališnoj strukturi javlja se u Istri, Primorju i Gorskom kotaru.

Socijalizmu su sklonije žene, nastanjene na prostorima sjeverne Hrvatske, Like, Pokuplja odnosno Banovine, a na planu političkih preferencija sklone prvenstveno HSLS-u te potom i SDP-u. Gledano sa stajališta nesklonosti, socijalizam kao stajališnu strukturu, najrjeđe prihvaćaju simpatizeri HSP-a s prostora Slavonije, ali također i Zagreba, odnosno Zagrebačke županije. Najmlađa kategorija (učenici i studenti), također, je nešto nesklonija socijalizmu od ostalih ispitanika, iako razlike nisu statistički značajne.

Žene prednjače i na prihvaćanju temeljnih pretpostavki civilnog društva. To su prvenstveno starije osobe s nezavršenom osnovnom školom. Ako su iz kruga zaposlenih, onda su najčešće samostalne privredne djelatnice porijeklom iz Like, Pokuplja i Banovine, zatim Istre, Primorja i Gorskog kotara te nešto manje iz Zagreba i Zagrebačke županije. Gledano s pozicije onih s najnižim rezultatima na ovom faktoru, riječ je o ispitanicima iz Dalmacije koji su češće skloni HSP-u.

Europeizmu su statistički značajno manje od ostalih (uz iznimku Like, Pokuplja i Banovine) skloni stanovnici Zagreba i Zagrebačke županije.

Možda je to za neke začuđujući nalaz, ali tomu treba dodati da je riječ o ispitanicima s osmogodišnjom ili nezavršenom osmogodišnjom školom, pa se njihovo stajalište može barem donekle pripisati njihovoj neinformiranosti ili naprosto strahu od nepoznatog. Na ostalim karakteristikama, naime, nismo pronašli statistički značajne razlike. Zaključit ćemo da se objašnjenje za sklonost/nesklonost ovome faktoru tek treba pronaći analizom nekih daljnjih karakteristika. Zasad smo jedino sigurniji u to da razlike nisu uvjetovane spolom, radnim statusom, kao ni političkim preferencijama.

LITERATURA

- Aronson, E. Wilson T.D. & Akert, R. M. (1994). **Social Psychology: The heart and the Mind**. New York: Harper Collins College Publishers.
- Baron, R. A., Byrne, D. (1994.). **Social psychology**. Boston: Allyn & Bacon.
- Čičak-Chand, R., Kumpes, J. (1998). **Etničnost, nacija, identitet**. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Čorkalo, D. Kamenov, Ž.(1999). **Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija**. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta i Klub studenata psihologije.
- Čorkalo, D. Kamenov, Ž. Tadinac-Babić, M. (2001). Autoritarnost, stav prema stanju demokracije i percepcija razvojnih ciljeva Hrvatske. **Društvena istraživanja**, 56, (10)2001:947-1048.
- Čulig, B. (2004). Analiza političkih stavova stanovništva Hrvatske. **Socijalna ekologija**, 13(3-4): 287-304.
- Čulig, B. (1995). Progress and Political Concepts. **Socijalna ekologija**, 4(sup): 35-55.
- Čulig, B. (1992). **Vrijednosti i politički stavovi kao determinante ekoloških orijentacija**. Doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Čulig, B., Uzelac. G. (1992). **Politički koncepti i viđenje budućnosti**. U: Sociologija i rat. Zagreb: HSD.
- Jelić, M. (2003). **Provjera postavki teorije socijalnog identiteta na etničkim grupama**. Magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Kamenov, Ž., Franceško, M., Jelić, M. Mihić, V. (2003). **Nacionalni i europski identitet**, XVI. Dani Ramira Bujasa. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.

SOCIAL AND DEMOGRAPHIC PROFILES OF POLITICAL ATTITUDES HOLDERS OF VIEW IN CROATIA

Benjamin Čulig

Department of Sociology, Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

During the June of 2004, a scientific research of the social and cultural identity of the Croatian population (N= 1202) was carried out. In this paper the author presents social and demographic determinants of the obtained attitude structures, in other words social and demographic profiles of the obtained political attitudes.

Five obtained attitude structures the author took as subordinate variables of the latent type in the unidirectional analysis of the variance (ANOVA), in which the classificatory variables have been: sex, education, occupational status, region and political party preferences.

Women are more prone to the clerical ethnocentrism, those with uncompleted elementary school education or with completed eight-year elementary school education, predominantly housewives or female pensioners, most frequently widows who live in the region of Slavonia or Northern Croatia, and who sympathize with the HDZ party. At the same time, they are more prone to the clericalism than to the ethnocentrism.

Techno-cratism is preferred by pensioners with lower education, from the region of Lika, Pokuplje and Banovina although it is very highly preferred in general, among all the respondents.

Socialism is more preferred by women, from Northern Croatia, Lika, Pokuplje and Banovina, who frequently prefer HSLs or SDP political parties.

Basic pre-suppositions of the civil society (egalitarianism, NGO-s, tolerance and the like) most frequently advocate women with uncompleted eight-year elementary school education, from the sphere of independent economic activities who most frequently live in the region of Lika, Pokuplje and Banovina, than those from Istria and the Croatian Littoral, and from the Zagreb County. They prefer any political party except the HSP.

Europeanism is preferred by the less educated, but also well off independent business people and housewives, but not those from the Zagreb County.

Key words: political attitudes in Republic of Croatia, social and demographic characteristics, attitude profiles

SOZIODEMOGRAPHISCHE PROFILE DER TRÄGER VON POLITISCHEN AUFFASSUNGEN IN KROATIEN

Benjamin Čulig

Abteilung für Soziologie, Philosophische Fakultät in Zagreb

Zusammenfassung

Im Juni 2004 wurde eine wissenschaftliche Forschung zur soziokulturellen Identität der Bevölkerung Kroatiens durchgeführt (N=1202). In der vorliegenden Arbeit werden soziodemographische Merkmale der Strukturen von Stellungnahmen, bzw. soziodemographische Profile der politischen Auffassungen gezeigt.

Die fünf kennzeichnenden Strukturen der Stellungnahmen haben wir als abhängige latente Variablen in einer einfachen Varianzanalyse (ANOVA) eingesetzt, in der Geschlecht, Bildung, Arbeitsstatus, Familienstand, Region und Parteipräferenz die Klassifikationsvariablen waren.

Einem klerikalistischen Ethnozentrismus zugeneigt sind Frauen mit abgeschlossener oder nicht abgeschlossener Grundschule, weiterhin vorwiegend Hausfrauen und Rentnerinnen, meistens Witwen, die in Slavonien oder Nordkroatien leben und die mit der HDZ sympathisieren. Sie neigen eher zum Klerikalismus als zum Ethnozentrismus.

Den Technokratismus bevorzugen Rentner auf einer niedrigeren Bildungsebene, meistens Witwer aus Lika, Pokuplje und Banovina.

Dem Sozialismus zugeneigter sind Frauen aus Nordkroatien, Lika, Pokuplje und Banovina, die meistens mit der HSLs oder der SDP sympathisieren.

Die Grundvoraussetzungen einer Zivilgesellschaft (Egalitarismus, Existenz der Nichtregierungs Organisationen, Toleranz u.a.) vertreten meist Frauen mit einer nicht abgeschlossenen Grundschule, die im Bereich der selbständigen Gewerbetreibenden tätig sind, und die meistens in der Region von Lika, Banovina und Pokuplje, in der Region Istria und Primorje, und in der Umgebung Zagrebs leben. Sie wählen alle Parteien, außer der HSP.

Dem Europäismus zugeneigt sind die weniger gebildeten, aber wohlhabenderen selbständigen Gewerbetreibenden und Hausfrauen, HSLs-Sympathisanten, die nicht aus der Region Zagreb kommen.

Schlüsselwörter: politische Auffassungen in Kroatien, soziodemographische Merkmale der politischen Auffassungen, Profile der Stellungnahmen